



**PROBLEMS  
OF EDUCATION  
AND SCIENCE IN THE  
CONDITIONS OF WAR**

COLLECTIVE MONOGRAPH

ACTUAL PROBLEMS  
OF EDUCATION AND  
SCIENCE IN THE  
CONDITIONS OF WAR

Compiled by  
VIKTOR SHPAK

Chairman of the Editorial Board  
STANISLAV TABACHNIKOV

GS PUBLISHING SERVICES  
SHERMAN OAKS  
2023

|                                                                                                                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| СЕРГЕТА Ігор Володимирович<br>РІВЕНЬ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ<br>ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗРУШЕНЬ В ДИНАМІЦІ<br>НАВЧАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ..... | 129 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

ЮРЧИК Яна Миколаївна,  
БАРИНОВА Марія Едуардівна

|                                                    |     |
|----------------------------------------------------|-----|
| СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ДЕРМАТОЛОГА НА ТОПІЧНІ КАНАБІНОЇДИ | 141 |
|----------------------------------------------------|-----|

Andrii SKRYPNIKOV,  
Ganna VASYLYEVA,  
Viacheslav SHYNDER,  
Oleg POGORILKO,  
Victor VOLOSHYN

|                                                                                                                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| PERCEIVED STRESS, RESILIENCE AND THEIR INFLUENCE ON THE<br>FORMATION OF COPING BEHAVIOR IN MEDICAL STUDENTS<br>IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR IN UKRAINE ..... | 147 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## PEDAGOGICAL SCIENCES

ПОЛІЩУК Наталія Володимирівна

|                                                                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ<br>ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ:<br>ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ..... | 153 |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

Pavel GLUKHOVSKIY

|                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------|-----|
| EDUCATION PLANNING DURING A WAR: NECESSITY OR<br>PREMATURITY? ..... | 165 |
|---------------------------------------------------------------------|-----|

## PHYSICAL AND TECHNICAL & MATHEMATICAL

ТЕРНОВСЬКИЙ Валентин Борисович

|                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ПІДХІД БАГАТОЧАСТИНКОВОЇ ТЕОРІЇ ЗБУРЕНЬ<br>ДО РОЗРАХУНКУ ПАРАМЕТРІВ В-РОЗПАДУ ..... | 171 |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|

## POLITICAL AND LEGAL SCIENCES

ВОЛКОВА Наталія Вікторівна

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ДЕОКУПОВАНИХ<br>ТЕРИТОРІЯХ..... | 178 |
|---------------------------------------------------------------|-----|

КОТЛЯРЕНКО Олександр Петрович,  
ОСТАПЕНКО Анастасія Іванівна

|                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|
| ПЕРЕДУМОВИ УПОРЯДКУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА<br>У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ..... | 182 |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|

**СЕРГЕТА Ігор Володимирович,**  
доктор медичних наук, професор,  
Вінницький національний медичний  
університет ім. М. І. Пирогова  
ORCID ID: 0000-0002-4439-3833  
Україна

## РІВЕНЬ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗРУШЕНЬ В ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У структурі провідних компонентів забезпечення адекватної та ефективної навчальної діяльності в умовах сучасної школи одне з провідних місць, незаперечно, належить показникам, які відзначають особливості здійснення організмом функцій контролю за змістом власної життєдіяльності і, отже, характеристики рівня суб'єктивного контролю (РСК) особистості. Таким чином, РСК становить здатність людини контролювати свою поведінку, будувати власні поведінкові стратегії, виходячи з необхідності або брати, або не брати на себе відповідальність за те, що відбувається як безпосередньо з нею, так і навколо неї. Фактично РСК є особистісною корелятою, яка визначає ступінь незалежності людини, рівень її самостійності, відповідальності та активності у досягненні соціально-, і особистісно-значущих цілей та завдань<sup>1</sup>.

Відповідно до підходу, запропонованого Д. Роттером, для діагностики РСК найбільш доцільним слід вважати застосування шкали локусу контролю (Locus of control scale), що надає можливість одержати як певні узагальнені уявлення людини про те, хто є причиною подій, які відбуваються в її житті, і хто несе за них відповідальність, так і виявити конкретні осо-

1 Мороз В. М., Макаров С. Ю., Серебреннікова О. А., Сергета І. В. Навчальний стрес та психофізіологічні критерії оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої медичної освіти. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020. 184 с.; Мороз В. М., Серебреннікова О. А., Сергета І. В., Стоян Н. В. Психофізіологічні та психогігієнічні основи ефективного використання здоров'язберігаючих технологій у закладах вищої освіти Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2021. 208 с.; Полька Н. С., Сергета І. В. Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень). Журнал НАМН України. 2012. № 18 (2). С. 223-236; Сергета І. В., Браткова О. Ю., Серебреннікова О. А. Наукове обґрунтування гігієнічних принципів профілактики розвитку донозологічних зрушень у стані психічного здоров'я учнів сучасних закладів середньої освіти (огляд літератури і власних досліджень). Журнал НАМН України. 2022. Т. 28, № 1. С. 306-326. <http://doi.org/10/37621/JNAMSU-2022-1-2>; Collie R. J., Holliman A. J., Martin A. J. Adaptability, engagement, and academic achievement at university. Educ. Psychol. 2017. № 37. P. 632-647. <https://doi.org/10.1080/01443410.2016.1231296>; Сергета І. В., Бардов В. Г., Дреженкова І. Л., Панчук О. Ю. Гігієнічні нормативи рухової активності студентів закладів вищої медичної освіти та шляхи її оптимізації. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2020. 184 с.

бливості окремих проявів РСК в різних галузях повсякденного життя. Локус контролю є двохолюсною характеристикою: на одному полюсі перебувають особи з інтернальною спрямованістю особистості (інтерналі), на іншому – особи з екстернальною спрямованістю особистості (екстернали). Інтернальна особистість оцінює значущі для неї події, що відбуваються, як результат її власної діяльності, вважає, що може активно впливати на події свого життя і, отже, нести відповідальність за них та за своє життя загалом. Разом з тим екстернальна особистість, навпаки, інтерпретує усі події, що відбуваються в її житті, як залежні не від неї, а від якихось інших сил, відчуває себе нездатною до здійснення певного впливу на своє життя<sup>2</sup>.

Ураховуючи той факт, що відмітними рисами навчальної діяльності в умовах сучасної школи є вельми контрастний режим упорядкованої навчальним розпорядком навчальної діяльності та непідвладний певним жорстким інструкціям режим організації позанавчальної діяльності і вільного часу, підвищена відповідальність за результати виконання навчальних обов'язків, наявність ознак впливу численних зовнішніх чинників, які мають стресовий зміст, вивчення особливостей РСК дівчат і юнаків та, відповідно, встановлення місця розташування локусу контролю у відношенні до подій і ситуацій, з якими доводиться стикатися під час навчання, є одним із пріоритетних напрямків оцінки закономірностей формування особливостей особистості сучасних учнів і студентів<sup>3</sup>.

В ході досліджень, які були спрямовані на визначення особливостей РСК особистості школярів за перебігом значущих для їх особистісного розвитку та соціального становлення ситуацій і подій на підставі застосування особистісного опитувальника Роттера, отримані вельми цікаві результати, що засвідчували переважно стабільні результати їх визначення в межах вікового діапазону (учні 14–17 років, які навчались у 8–11 класах), котрий визначався. Так, впродовж досліджуваного періоду значення показників, що відображували рівень загальної інтернальності, тобто своєрідний інтегральний критерій оцінки РСК у повсякденній навчальній і позанавчальній

2 Aherne D., Farrant R., Hickey, L. et al. Mindfulness based stress reduction for medical students: optimising student satisfaction and engagement. BMC Medical Education. 2016. Т. 16. № 1. Р. 209. <https://doi.org/10.1186/s12909-016-0728-8>; Arnetz B., Blomkvist V. Leadership, mental health, and organizational efficacy in health care organizations. Psychosocial predictors of healthy organizational development based on prospective data from four different organizations Psychother. Psychosom. 2007. № 6 (4). Р. 242-248. <https://doi.org/10.1159/000101503>

3 Сергета І. В., Панчук О. Ю., Яворовський О. П. Гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей). Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2020. 348 с.; Тимошук О. В., Полька Н. С., Сергета І. В. Наукові основи комплексної гігієнічної оцінки якості життя та адаптаційних можливостей сучасної учнівської і студентської молоді. Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2020. 272 с.

діяльності школярів, який характеризує рівень загального особистісного контролю над будь-якими значущими ситуаціями, що відбуваються в житті людини, ступінь вираження суб'єктивного обґрунтування застосування певних поведінкових стратегій в тій чи в іншій ситуації, а також здатність керувати їх перебігом, серед 14-річних дівчат становили  $3,75 \pm 0,21$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $4,28 \pm 0,32$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $4,12 \pm 0,27$  стенів (9,8 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $3,71 \pm 0,31$  стенів (13,4 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,59 \pm 0,21$  стенів (4,3 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ) та  $4,34 \pm 0,35$  стенів (1,4 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,75 \pm 0,20$  стенів (0 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $3,65 \pm 0,23$  стенів (4,8 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) (табл. 1).

Слід відзначити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники загальної інтернальності серед дівчат реєструвались у віці 14 і 17 років під час навчання в 8 і 11 класах, серед юнаків – у віці 17 років під час навчання в 11 класі. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 15-річних дівчат-учениць 9 класу та серед 16-річних юнаків-учнів 10 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед перших відзначались на межі 14–15 років, серед других – на межі 15–16 річного віку. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{\text{д-ю}} > 0,05$ ).

Закономірності змін, що описані, в повній мірі підтверджували дані структурного аналізу розподілу показників ступеня вираження загальної інтернальності. Так, у структурі показників, що відображували особливості РСК, і у дівчат, і у юнаків, суттєво переважала питома вага показників, які засвідчували переважно екстернальний тип реагування на події, що відбуваються в житті учнів. Зокрема, частка школярів з екстернальною спрямованістю РСК серед 14-річних дівчат і юнаків досягала рівня 93,7 % і 81,3 %, серед 15-річних дівчат і юнаків становила 78,1 % і 84,4 %, серед 16-річних дівчат і юнаків становила 90,6 % і 71,9 %, серед 17-річних дівчат і юнаків складала 93,7 % і 96,9 %. Разом з тим частка осіб з інтернальною спрямованістю у дівчат коливалась в межах від 6,3 % серед учениць у віці 14 і 17 років до 21,9 % серед учениць у віці 15 років, у юнаків – в межах від 3,1 % серед учнів у віці 17 років до 28,1 % серед учнів у віці 16 років.

Таблиця 1

**Віково-статеві особливості формування показників  
рівня суб'єктивного контролю учнів у динаміці навчання  
у сучасній школі, стени**

| Види суб'єк-<br>тивного<br>контролю | Час<br>досліджень  | Групи учнів |           |       |           | Р <sub>д-ю</sub> |
|-------------------------------------|--------------------|-------------|-----------|-------|-----------|------------------|
|                                     |                    | Дівчата     |           | Юнаки |           |                  |
|                                     |                    | n           | M±m       | n     | M±m       |                  |
| 1                                   | 2                  | 3           | 4         | 5     | 6         | 7                |
| Загальна<br>інтерналь-<br>ність     | 14 років           | 32          | 3,75±0,21 | 32    | 4,28±0,32 | >0,05            |
|                                     | 15 років           | 32          | 4,12±0,27 | 32    | 3,71±0,31 | >0,05            |
|                                     | 16 років           | 32          | 3,59±0,21 | 32    | 4,34±0,35 | >0,05            |
|                                     | 17 років           | 32          | 3,75±0,20 | 32    | 3,65±0,23 | >0,05            |
|                                     | P <sub>14-15</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>15-16</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>16-17</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>14-17</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
| У галузі<br>досягнень               | 14 років           | 32          | 4,81±0,28 | 32    | 5,46±0,34 | >0,05            |
|                                     | 15 років           | 32          | 5,43±0,33 | 32    | 4,84±0,27 | >0,05            |
|                                     | 16 років           | 32          | 4,96±0,29 | 32    | 5,53±0,37 | >0,05            |
|                                     | 17 років           | 32          | 5,28±0,22 | 32    | 4,90±0,32 | >0,05            |
|                                     | P <sub>14-15</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>15-16</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>16-17</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>14-17</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
| У галузі<br>невдач                  | 14 років           | 32          | 3,78±0,27 | 32    | 4,19±0,33 | >0,05            |
|                                     | 15 років           | 32          | 3,90±0,25 | 32    | 4,04±0,31 | >0,05            |
|                                     | 16 років           | 32          | 3,87±0,24 | 32    | 4,40±0,40 | >0,05            |
|                                     | 17 років           | 32          | 3,65±0,26 | 32    | 4,00±0,21 | >0,05            |
|                                     | P <sub>14-15</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>15-16</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>16-17</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
|                                     | P <sub>14-17</sub> | >0,05       |           | >0,05 |           |                  |
| У галузі<br>сімейних<br>відносин    | 14 років           | 32          | 4,81±0,30 | 32    | 5,03±0,36 | >0,05            |
|                                     | 15 років           | 32          | 5,46±0,27 | 32    | 4,90±0,25 | >0,05            |
|                                     | 16 років           | 32          | 4,68±0,27 | 32    | 4,81±0,24 | >0,05            |
|                                     | 17 років           | 32          | 4,84±0,28 | 32    | 4,78±0,30 | >0,05            |

Продовження табл. 1

| Продовження табл. 1               |                    |       |           |       |           |       |
|-----------------------------------|--------------------|-------|-----------|-------|-----------|-------|
| 1                                 | 2                  | 3     | 4         | 5     | 6         | 7     |
|                                   | P <sub>14-15</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>15-16</sub> | <0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>16-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>14-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
| У галузі навчальних відносин      | 14 років           | 32    | 3,59±0,20 | 32    | 3,90±0,25 | >0,05 |
|                                   | 15 років           | 32    | 3,53±0,22 | 32    | 3,31±0,25 | >0,05 |
|                                   | 16 років           | 32    | 3,59±0,23 | 32    | 4,03±0,30 | >0,05 |
|                                   | 17 років           | 32    | 3,40±0,23 | 32    | 3,43±0,22 | >0,05 |
|                                   | P <sub>14-15</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>15-16</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>16-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>14-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
| У галузі міжособистісних відносин | 14 років           | 32    | 5,00±0,26 | 32    | 5,59±0,24 | >0,05 |
|                                   | 15 років           | 32    | 5,12±0,26 | 32    | 5,43±0,22 | >0,05 |
|                                   | 16 років           | 32    | 5,34±0,26 | 32    | 5,75±0,40 | >0,05 |
|                                   | 17 років           | 32    | 5,71±0,27 | 32    | 5,40±0,25 | >0,05 |
|                                   | P <sub>14-15</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>15-16</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>16-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>14-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
| У галузі здоров'я та хвороби      | 14 років           | 32    | 5,34±0,29 | 32    | 5,46±0,30 | >0,05 |
|                                   | 15 років           | 32    | 5,56±0,34 | 32    | 4,81±0,36 | >0,05 |
|                                   | 16 років           | 32    | 5,09±0,26 | 32    | 5,31±0,28 | >0,05 |
|                                   | 17 років           | 32    | 4,59±0,34 | 32    | 4,96±0,33 | >0,05 |
|                                   | P <sub>14-15</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>15-16</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>16-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |
|                                   | P <sub>14-17</sub> | >0,05 |           | >0,05 |           |       |

Під час оцінки особливостей динамічних зрушень з боку показників РСК у галузі досягнень, що відзначають особливості суб'єктивного контролю особистості над емоційно-значущими позитивними подіями і ситуаціями, здатність щодо планування досягнення певної мети в ході виконання повсякденної діяльності, яка пов'язана з визнанням і успіхами, слід було, насамперед, відзначити вельми стабільний характер змін, що спостерігались,

хоч і більш поглиблений характер виявлених змін засвідчував наявність двох, зворотних за змістом, хвилеподібних зрушень, що не були статистично достовірними. Так, найбільш високий рівень інтернальності серед дівчат реєструвався у віці 15 і 17 років, серед юнаків – у віці 14 і 16 років. Загалом серед 14-річних дівчат рівень вираження досліджуваних показників становив  $4,81 \pm 0,28$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $5,46 \pm 0,34$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,43 \pm 0,33$  стенів (12,8 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $4,84 \pm 0,27$  стенів (11,4 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $4,96 \pm 0,29$  стенів (3,1 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ) та  $5,53 \pm 0,37$  стенів (1,2 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,28 \pm 0,22$  стенів (9,7 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $4,90 \pm 0,32$  стенів (10,2 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ).

Потрібно підкреслити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники РСК у галузі досягнень серед дівчат реєструвались у віці 14 і 16 років під час навчання у 8 і 10 класах, серед юнаків – у віці 15 і 17 років під час навчання у 9 і 11 класах. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 15-річних і 17-річних дівчат-учениць 9 і 11 класів та серед 14-річних і 16-річних юнаків-учнів 8 і 10 класів. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед перших відзначались на межі 14-15 років, серед других – на межі 15–16 річного віку. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{д-ю} > 0,05$ ).

Розглядаючи особливості структурного розподілу показників, слід зазначити, що в більшості випадків переважаючою була частка значень, властивих для екстернального типу реагування школярів у відповідь на різноманітні події у власному житті, питома вага яких серед 14-річних дівчат складала 65,6 %, серед 15-річних юнаків – 84,4 %, серед 16-річних дівчат і юнаків – 62,5 % і 56,3 %, серед 17-річних дівчат і юнаків – 62,5 % і 65,6 %. В той же час для дівчат у віці 15 років і для юнаків у віці 16 років властивою була певна рівновага досліджуваних показників (50,0 % і 50,0 %), що визначали відповідно екстернальну та інтернальну спрямованість РСК.

Ще більш стабільним у контексті вікового періоду, який досліджувався, був ступінь вираження РСК у галузі невдач, що відзначає особливості суб'єктивного контролю особистості надемоційно-значущими негативними подіями і ситуаціями, здатність відзначати власну відповідність за появу

певних проблем або намагання приписувати їх виникнення виключно недоброзичливим діям оточуючих людей або впливу чинника невезіння. Так, рівень вираження провідних особистісних проявів РСК у галузі невдач серед 14-річних дівчат становив  $3,78 \pm 0,27$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $4,19 \pm 0,33$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,90 \pm 0,25$  стенів (3,1 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $4,04 \pm 0,31$  стенів (3,6 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,87 \pm 0,24$  стенів (2,3 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ) та  $4,40 \pm 0,40$  стенів (5,0 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,65 \pm 0,26$  стенів (3,5 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $4,00 \pm 0,21$  стенів (4,6 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ).

Слід відзначити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники досліджуваної характеристики серед дівчат реєструвались у віці 14 і 17 років під час навчання в 8 і 11 класах, серед юнаків – у віці 15 і 17 років під час навчання в 9 і 11 класах. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 15-річних дівчат-учениць 9 класу та серед 16-річних юнаків-учнів 10 класу. Найсуттєвіші темпи змін показників, що відзначались позитивним змістом, серед перших відзначались на межі 14–15 річного віку, серед других – на межі 15–16 річного віку. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{д-ю} > 0,05$ ).

Аналізуючи структурні особливості показників РСК у галузі невдач, також слід було звернути увагу на надзвичайно стабільний характер їх розподілу впродовж періоду спостережень. Так, і у дівчат, і у юнаків суттєво переважала питома вага показників, які засвідчували переважно екстернальний тип реагування у відповідь на події, що відбуваються в житті учнів – частка школярів з екстернальною спрямованістю РСК серед 14-річних дівчат і юнаків досягала рівня 84,4 % і 80,6 %, серед 15-річних дівчат і юнаків становила 84,4 % і 78,1 %, серед 16-річних дівчат і юнаків – 84,4 % і 68,7 %, серед 17-річних дівчат і юнаків – 87,5 % і 93,7 %. Разом з тим частка осіб з інтернальною направленістю серед дівчат була найвищою (15,6 %) у віці 14, 15 і 16 років, серед юнаків – 31,3 % у віці 16 років.

Під час визначення РСК у галузі сімейних відносин, що визначають особливості намагань учнів або переносити відповідальність за події, що відбуваються в їх родинному житті, на батьків, ровесників і друзів, або відзначати виключно особисту відповідальність за їх перебіг, слід

було звернути увагу на те, що рівень їх вираження серед 14-річних дівчат становив  $4,81 \pm 0,30$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $5,03 \pm 0,36$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,46 \pm 0,27$  стенів (13,5 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $4,90 \pm 0,25$  стенів (2,6 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $4,68 \pm 0,27$  стенів (2,8 %;  $p_{15-16} < 0,05$ ) та  $4,81 \pm 0,24$  стенів (4,4 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно  $4,84 \pm 0,28$  стенів (0,6 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $4,78 \pm 0,30$  стенів (5,0 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ).

Потрібно відзначити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники РСК у галузі сімейних відносин і серед дівчат, і серед юнаків реєструвались у віці 16 років під час навчання у 10 класі. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 15-річних дівчат-учениць 9 класу та серед 14-річних юнаків-учнів 8 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед перших відзначались на межі 14–15 років, серед других – на межі 15–16 років. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{д-ю} > 0,05$ ).

У структурі показників, що відображували особливості досліджуваної характеристики РСК як серед перших, так і серед других суттєво переважала питома вага показників, які засвідчували переважно екстернальний тип реагування на події, що відбуваються в житті учнів. Зокрема, частка школярів з екстернальною спрямованістю РСК серед 14-річних дівчат і юнаків досягала рівня 68,8 % і 65,6 %, серед 15-річних дівчат і юнаків становила 56,3 % і 65,6 %, серед 16-річних дівчат і юнаків складала 62,5 % і 71,9 %, серед 17-річних дівчат і юнаків досягала 71,9 % і 75,0 %. Разом з тим частка осіб з інтернальною спрямованістю серед дівчат коливалась в межах від 28,1 % серед учениць у віці 17 років до 43,7 % серед учениць у віці 15 років, серед юнаків – в межах від 25,0 % серед учнів у віці 17 років до 34,4 % серед учнів у віці 14 і 15 років.

У структурі провідних характеристик РСК людини, котра пристосовується до дії різноманітних навчально-зумовлених чинників та впливу нових незвичних умов перебування, зумовлюючи значне напруження адаптаційних ресурсів організму, провідне місце, незаперечно, займають показники РСК у галузі навчальних відносин, які засвідчують той факт, що переважна частина учнів визначають як головний чинник формування

мотиваційних установок до успішного виконання навчальної діяльності або вплив зовнішніх обставин, особливості діяльності вчителів, підтримку з боку однокласників, а також фактор везіння, або виключно власні дії. В ході наших досліджень виявлено, що серед 14-річних дівчат рівень вираження досліджуваних показників становив  $3,59 \pm 0,20$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $3,90 \pm 0,25$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,53 \pm 0,22$  стенів (1,7 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $3,31 \pm 0,25$  стенів (15,2 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $3,59 \pm 0,23$  стенів (0 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ) та  $4,03 \pm 0,30$  стенів (3,3 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно  $4,03 \pm 0,30$  стенів (5,3 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $3,43 \pm 0,22$  стенів (12,1 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ).

Потрібно підкреслити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники досліджуваної характеристики РСК як серед дівчат, так і серед юнаків реєструвались у віці 15 років під час навчання в 9 класі. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 17-річних дівчат-учениць 11 класу та серед 15-річних юнаків-учнів 9 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед представників обох груп порівняння відзначались на межі 15–16 років. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{\text{д-ю}} > 0,05$ ).

Розглядаючи особливості структурного розподілу, слід зазначити, що у більшості випадків переважаючою, причому в надзвичайно суттєвій мірі, була частка значень, властивих для екстернального типу реагування школярів на різноманітні події у власному навчальному житті, питома вага яких серед 14-річних дівчат і юнаків складала 93,7 % і 84,4 %, серед 15-річних дівчат і юнаків – 96,9 % і 93,7 %, серед 16-річних дівчат і юнаків – 93,7 % і 75,0 %, серед 17-річних дівчат і юнаків – 96,9 % і 96,9 %. Натомість частка значень, властивих для інтернального типу реагування серед дівчат не перевищувала 6,3 % (учениці у віці 14 і 16 років), серед юнаків – 25,0 % (учнів у віці 16 років). Не міг не привернути на себе увагу і той факт, що наприкінці періоду шкільного навчання як головний чинник забезпечення власних навчальних досягнень суттєва більшість школярів визначали вплив зовнішніх обставин і, передусім, діяльність педагогічного колективу закладів освіти.

Зовсім інший характер був властивий для показників РСК у галузі міжособистісних відносин, які визначають здатність підлітків до ефективного контролювання як формальних, так і неформальних відносин зі своїми одноліт-ками і дорослими, надають можливість вважати їх такими, що складаються невимушено, стихійно, відповідно до певного впливу певних обставин. Так, рівень вираження особистісних проявів відповідно до зазначеної шкали серед 14-річних дівчат становив  $5,00 \pm 0,26$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $5,59 \pm 0,24$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,12 \pm 0,26$  стенів (2,4 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $5,43 \pm 0,22$  стенів (2,9 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,34 \pm 0,26$  стенів (6,8 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ) та  $5,75 \pm 0,40$  стенів (2,8 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,71 \pm 0,27$  стенів (14,2 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $5,40 \pm 0,25$  стенів (3,4 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ).

Слід відзначити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники серед дівчат реєструвались у віці 14 років під час навчання в 8 класі, серед юнаків – у віці 17 років під час навчання в 11 класі. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 17-річних дівчат-учениць 11 класу та серед 16-річних юнаків-учнів 10 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед перших відзначались на межі 16 і 17 років, серед других – на межі 15 і 16 років. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{д-ю} > 0,05$ ).

Аналізуючи структурні особливості досліджуваних характеристик, слід було відзначити наявність вираженої тенденції до зменшення питомої ваги показників, які відзначали екстернальний тип реагування, на тлі зменшення питомої ваги показників, що характеризували інтернальний його тип. Так, серед 14-річних дівчат частка учениць-екстерналів складала 56,3 %, частка учениць-інтерналів – 43,7 %, серед 15-річних дівчат – відповідно 59,4 % і 40,6 %, серед 16-річних дівчат – відповідно 50,0 % і 50,0 %, серед 17-річних дівчат – відповідно 43,7 % і 56,3 %, тобто на перший план виходили показники, що відзначали переважно інтернальний характер РСК школярів у галузі міжособистісних відносин. Дещо інший зміст був властивий для структурних характеристик показників РСК школярів. Якщо у віці 14 і 16 років найбільш вагомою слід було вважати частку учнів-інтерналів, то у віці 15 і 17 років

– частку учнів-екстерналів. Загалом серед 14-річних юнаків частка школярів-екстерналів складала 46,9 %, частка учениць-інтерналів – 53,1 %, серед 15-річних дівчат – відповідно 56,3 % і 43,7 %, серед 16-річних дівчат – відповідно 31,3 % і 68,7 %, серед 17-річних дівчат – відповідно 56,6 % і 34,4 %.

Ще одним надзвичайно важливим соціально-значущим компонентом загальної структури суб'єктивного контролю особистості є РСК у галузі відношення до здоров'я і хвороби, що дозволяє виявити особливості орієнтації локусу контролю або у бік усвідомлення власної відповідальності за своє здоров'я, або у бік усвідомлення того, що стан здоров'я і перебіг імовірних захворювань залежить виключно від дій лікарів, ситуації, яка складається, тощо. У віковому контексті проведених досліджень необхідно було визначити, що рівень їх вираження серед 14-річних дівчат становив  $5,34 \pm 0,29$  стенів, серед 14-річних юнаків –  $5,46 \pm 0,30$  стенів, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,56 \pm 0,34$  стенів (4,1 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ) та  $4,81 \pm 0,36$  стенів (12,0 %;  $p_{14-15} > 0,05$ ), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно  $5,09 \pm 0,26$  стенів (4,7 %;  $p_{15-16} < 0,05$ ) та  $5,31 \pm 0,28$  стенів (2,8 %;  $p_{15-16} > 0,05$ ), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно,  $4,59 \pm 0,34$  стенів (14,1 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ) та  $4,96 \pm 0,33$  стенів (10,3 %;  $p_{16-17} > 0,05$ ;  $p_{14-17} > 0,05$ ).

Слід відзначити, що найменші за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники РСК у галузі відношення до здоров'я і хвороби серед дівчат реєструвались у віці 17 років під час навчання в 11 класі, серед юнаків – у віці 15 років під час навчання в 9 класі. Натомість найвищі і, отже, найкращі з адаптаційної точки зору, показники спостерігались серед 15-річних дівчат-учениць 9 класу та серед 14-річних юнаків-учнів 8 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед перших відзначались на межі 14-15-річного віку, серед других – на межі 15-16 річного віку. Яких-небудь статистично-значущих як віково-, так і статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ( $p_{\text{д-ю}} > 0,05$ ).

В структурі показників, як і в попередньому випадку, спостерігалась хитка рівновага досліджуваних показників, що порушувалась протягом різних вікових періодів у бік переважання або екстернального, або інтернального типу реагування на події, які відбувались. Так, серед 14-річних дівчат частка учениць-екстерналів складала 56,3 %, частка учениць-інтерналів – 43,7 %, серед 15-річних дівчат – відповідно 46,9 % і 53,1 %, серед 16-річних дівчат – відповідно 62,5 % і 37,5 %, серед 17-річ-

них дівчат – відповідно 59,4 % і 40,6 %, тобто лише в другому випадку серед школярів у віці 15 років на перший план виходили показники, що відзначали переважно інтернальний характер РСК, а протягом інших вікових періодів переважали показники, що відзначали екстернальний тип реагування. Водночас розглядаючи особливості структурного розподілу досліджуваних показників серед школярів слід було відзначити, що серед 14-річних юнаків частка учнів-екстерналів складала 56,3 %, частка учениць-інтерналів – 43,7 %, серед 15-річних юнаків – відповідно 56,3 % і 43,7 %, серед 16-річних юнаків – відповідно 46,9 % і 53,1 %, серед 17-річних дівчат – відповідно 65,6 % і 34,4 %, тобто лише серед школярів у віці 16 років на перший план виходили показники, які відзначали переважно інтернальний характер РСК, протягом інших вікових періодів переважали показники, що відзначали екстернальний тип реагування.

Таким чином, в ході проведених досліджень виявлено, що впродовж усього досліджуваного періоду, який співпадав з часом перебування учнів у старших класах сучасної школи, в структурі провідних ознак РСК особистості як серед дівчат, так і серед юнаків загалом переважали показники РСК у галузі міжособистісних відносин (1 місце), РСК у галузі здоров'я і хвороби (2 місце) та РСК у галузі досягнень (3 місце).

Разом з тим необхідно відзначити, що у віці 14 років серед дівчат переважаючими (у порядку спадання) слід було вважати показники РСК у галузі міжособистісних відносин, РСК у галузі здоров'я і хвороби та РСК досягнень і сімейних відносин, серед юнаків – показники РСК у галузі міжособистісних відносин, у галузі здоров'я і хвороби та у галузі досягнень, у віці 15 років серед дівчат переважали показники РСК у галузі здоров'я і хвороби, у галузі сімейних відносин та у галузі досягнень, серед юнаків – показники РСК у галузі міжособистісних відносин, у галузі сімейних відносин та у галузі досягнень, у віці 16 років серед дівчат переважаючими слід було вважати показники РСК у галузі міжособистісних відносин, у галузі здоров'я і хвороби та у галузі досягнень, серед юнаків – показники РСК у галузі міжособистісних відносин, у галузі досягнень та у галузі здоров'я і хвороби, зрештою, у віці 17 років серед дівчат переважали показники РСК у галузі міжособистісних відносин, у галузі досягнень та у галузі сімейних відносин, серед юнаків – показники РСК у галузі міжособистісних відносин, у галузі здоров'я і хвороби та у галузі досягнень. Натомість як такі, що

перебувають в зоні ризику, як серед дівчат, так і серед юнаків слід було вважати показники РСК у галузі навчальних відносин, РСК у галузі невдач та загальної інтернальності РСК, причому подібна картина була властива для всіх досліджуваних вікових груп.

Таким чином, одержані результати засвідчували суттєву перевагу серед досліджуваних осіб незалежно від вікової належності екстернальних проявів в особистісній сфері і, отже, наявність численних ознак недостатнього РСК над будь-якими соціально- і навчально-значущими ситуаціями внаслідок впевненості в тому, що переважна більшість подій, котрі відбуваються, а також вчинків, які здійснюються, є безпосереднім результатом впливу дії випадкових явищ, а не наслідком їх власної діяльності. В першу чергу, така картина стосувалась показників РСК в галузі навчальних відносин, РСК у галузі невдач та загальної інтернальності РСК, тобто найголовніших з позицій забезпечення високої навчальної адаптації до умов перебування в сучасних закладах освіти, що можуть призводити до викривлення процесів соціального і навчального становлення підлітків, тим самим, засвідчуючи нагальну потребу в запровадженні заходів психогігієнічного змісту.

---

**ЮРЧИК Яна Миколаївна,**

кандидат медичних наук, доцент,

Національний університет охорони здоров'я  
імені П. Л. Шупика

ORCID ID: 0000-0003-2750-3866

**БАРІНОВА Марія Едуардівна,**

доктор медичних наук, доцент,

Національний університет охорони здоров'я  
імені П. Л. Шупика

ORCID ID: 0000-0003-1328-3807

Україна

## СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ДЕРМАТОЛОГА НА ТОПІЧНІ КАНАБІНОЇДИ

Виходячи з наявних практичних та теоретичних даних, понад 80 % пацієнтів дерматологічного прийому мають необхідність адекватного догляду за шкірою. Існує низка захворювань, які потребують супутньої паралельної топічної терапії у вигляді пом'якшення, зволоження, від-